

VLADAVINA PRAVA I DISKRIMINACIJA LGBTI OSOBA U BOSNI I HERCEGOVINI

Stručni članak

DOI	COBISS.RS-ID	UDK
10.7251/APDN2201116S	136346369	342.726-055.3:341.231.14

Doc. dr Ajla ŠKRBIĆ *
Doc. dr Borjana MIKOVIĆ **

* Pravni fakultet u Lukavici, PIM Univerzitet, e-mail: ajla.skrbic@pravnofakultet.edu.ba

** Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu e-mail: borjana.mikovic@fpn.unsa.ba



Apsstrakt: Rad daje doprinos definisanju načela vladavine prava, čije je značenje još uvijek sporno i neusaglašeno, iako je u središtu ne samo procesa proširenja Evropske unije, nego i moderne demokratije uopšte. Autorke potom analiziraju stanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini kroz istraživanje da li i u kojem omjeru u ovoj državi postoji diskriminacija prema LGBTI osobama.

Sagledavanjem trenutnih izazova, ali i perspektive zaštite ljudskih prava ovih osoba u budućnosti - radom se identifikuju ozbiljni nedostaci u zaštiti LGBTI osoba od diskriminacije. Autorice ukazuju na mjere koje je potrebno poduzeti kako bi se vladavina prava u Bosni i Hercegovini unaprijedila i kako bi ova država postala dio modernog zapadnoevropskog pravnog okruženja i članica Evropske unije.

Ključne riječi: vladavina prava, diskriminacija, LGBTI osobe, Evropska unija.

Uvod

Vladavina prava se nalazi u samoj srži svih međunarodno-pravnih akata o ljudskim pravima, kao i u osnovi funkcionisanja modernih međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda. Tako i kriterijumi iz Kopenhage na u vezi sa pristupom Evropskoj uniji (u nastavku teksta: EU) utvrđuju da svaka država, koja želi postati članica EU, mora imati, inter alia, stabilne institucije koje garantuju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje i zaštitu manjina (eng. European Commission, [EK] 2016). Da bi pregovori o pristupanju EU uopšte započeli, država mora zadovoljiti ovaj kriterijum. Međutim, iako je u središtu ne samo procesa proširenja EU nego i moderne demokratije uopšte, načelo vladavine prava nije precizno definisano ni od teoretičara ni od praktičara. Vrlo je teško pronaći njegovu usaglašenu definiciju te postoje različita tumačenja njegovog značenja.

Mi ćemo se, stoga, u ovom radu prvo fokusirati na utvrđivanje značenja načela vladavine prava. Istražićemo šta različiti autori/ke, sudovi i organizacije podrazumijevaju pod ovim terminom te pokušati pronaći zajedničku karakteristiku definicija vladavine prava. Potom ćemo ispitati kakvo je stanje vladavine prava u Bosni i Hercegovini (u nastavku teksta: BiH) kroz istraživanje da li i u kojem omjeru u ovoj državi postoji diskriminacija prema LGBTI¹ osobama. Kako bismo ustanovile da li diskriminacija prema ovoj skupini postoji, istražićemo pravne akte u BiH te ih uporediti sa stanjem u praksi. Potom ćemo i zakonodavstvo i praksu uporediti sa međunarodnim standardima i stanjem u drugim državama. Želja nam je utvrditi kakvo je trenutno stanje, koji su izazovi i kakva je perspektiva zaštite ljudskih prava i sloboda LGBTI osoba u BiH.

¹ U radu se koristi izraz „LGBT“ jer je upravo on najčešće korišten u izvještajima koji su bili izvori literature. Izraz je skraćena za lezbejke, gejeve, biseksualne osobe, transrodne/transseksualne i interpolne osobe.

Iako vladavina prava ne podrazumijeva samo zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba, mi smo se ograničile na ispitivanje diskriminacije prema ovoj skupini, budući da ona u BiH još uvijek izaziva najviše „razumijevanja”. U navedenom se ogleda i najveće ograničenje ovoga rada. Pored toga, zbog nemogućnosti da neposredno svjedočimo kršenjima prava i sloboda ove skupine, stanje poštovanja ljudskih prava LGBTI osoba smo ispitale kroz istraživanje izvještaja priznatih domaćih i stranih vladinih, nevladinih i međunarodnih tijela, kao što su: Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH (u nastavku teksta: Ombudsmen), Sarajevski otvoreni centar (u nastavku teksta: SOC) i Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (u nastavku teksta: OSCE).

Istraživanje je ograničeno na period od tri godine (2017-2019), iako smo analizirale i stanje ljudskih prava LGBTI osoba i prije, odnosno nakon tog perioda, a koje je neophodno kako bi kontekst predmeta istraživanja bio u potpunosti jasan.

Rad je sadržajno podijeljen u dvije cjeline. U prvoj cjelini definiše se načelo vladavine prava, dok se u drugoj utvrđuje pojam i značaj prava na nediskriminaciju i istražuje diskriminacija LGBTI osoba u BiH. Na kraju rada slijede zaključci i preporuke.

Cilj rada je utvrđivanje stvarnog stanja i mogućnosti pristupa LGBTI osoba ljudskim pravima u BiH, kao i ukazivanje nadležnim tijelima na mjere koje je potrebno poduzeti da bi se navedeno unaprijedilo.

Definisanje načela vladavine prava

Vladavina prava nije jasno definisana ni u teoriji ni u praksi, i gotovo je nemoguće pronaći njenu usaglašenu definiciju.

Dajsi (eng. Dicey) britanski pravnik i profesor, koji je zaslužan za moderni koncept vladavine prava, je smatrao da ona podrazumijeva ograničenje teoretski neograničene moći države nad pojedincem (eng. European Commission for Democracy Through Law [Venecijanska komisija], 2011: 4). Prema njemu, vladavina prava ima tri glavne karakteristike:

1. nijedna osoba ne treba biti kažnjena, osim za kršenje zakona - koji, pak, ne bi trebao biti neizvjestan i retroaktivno primijenjen;

2. niko ne bi trebao biti iznad zakona i svi trebaju biti jednaki pred zakonom i

3. vladavina prava ne bi trebalo da proizlazi iz bilo kakvog pisanog ustava, već iz „zajedničkog (sudskog) zakona” (Venecijanska komisija, 2011: 4).

No, definicija ovog termina razlikuje se od države do države. Prema tome „kada Amerikanci govore o vladavini prava, pretpostavljamo da govorimo o pravu koje promoviše slobodu, promoviše pravdu, promoviše jednakost” (Kennedy, 2016). Stoga pojedini autori/ke definišu vladavinu prava jednostavno kao nešto što „znate kada to vidite” (Versteeg i Ginsburg, 2017: 102).

Ugovor o EU ističe da se ova organizacija zasniva na načelima slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, te vladavine prava (Direkcija za evropske integracije [DEI], 2016: 302). No, Evropska komisija u svom

redovnom izvještaju za BiH u poglavlju „Vladavina prava” raspravlja samo o funkcionisanju sudstva, borbi protiv korupcije i borbi protiv organizovanog kriminala (EK, 2016a: 13-21). Dakle, vladavina prava za njih predstavlja pravosuđe koje se uspješno bori protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Vladavina prava je, zajedno sa demokratijom i ljudskim pravima, i jedan od tri stuba Vijeća Evrope (Venecijanska komisija, 2011: 3). Mnogi autori/ke je poistovjećuju s promicanjem pravde, ekonomskim razvojem i demokratijom te postizanjem međunarodne saradnje među državama (Hadfield i Weingast, 2014: 21-42). Drugi/e smatraju da je taj koncept toliko privlačan da ga koriste kako bi obuhvatili sve što je normativno privlačno u društvu: ljudska prava, demokratija, sloboda i drugo (Carothers, 2006: 3). Treći/e vladavinu prava poistovjećuju s načelom pravne sigurnosti (Beian v. Rumunija, 2008: § 39.) ili obaveznošću izvršavanja presuda (Pini i Bertani i Manera i Atripaldi v. Rumunija, 2004: § 183; Taskin i drugi v. Turska, 2005: § 136.). Ujedinjene nacije (u nastavku teksta: UN) smatraju da je vladavina prava načelo upravljanja u kojem su sve osobe, institucije i entiteti, uključujući i samu državu, odgovorni za zakone, a zakoni se javno objavljuju, podjednako izvršavaju prema svima i nezavisno primjenjuju, te su u skladu sa međunarodnim normama i standardima iz oblasti ljudskih prava (eng. United Nations [UN], 2008: 1). Pojedini autori/ke čak napominju da vladavina prava nije instrument kojim se postiže ovo naprijed navedeno, već da je sama sebi cilj (Versteeg i Ginsburg, 2017). Tako, nezavisna američka organizacija koja se bavi proučavanjem i mjerenjem vladavine prava World Justice Project (u nastavku teksta: WJP) ističe da, tamo gdje je vladavina prava slaba, lijekovi ne uspijevaju da stignu do zdravstvenih ustanova, krivična djela i nasilje se ne kontrolišu, zakoni se nejednako primjenjuju, a stranih investicija nema (eng. World Justice Project [WJP], 2016: 8). Nadalje, vladavina prava nije samo stari politički ideal koji slavi ograničenje arbitrarne moći države, nego je i rastuća transnacionalna industrija vrijedna više milijardi dolara (Versteeg i Ginsburg, 2017: 100).

U praksi se vladavina prava prvi put kao načelo pojavljuje u presudi Evropskog suda za ljudska prava (u nastavku teksta: ESLJP) u predmetu *Golder v. Ujedinjeno Kraljevstvo* od 21.02.1975. godine (*Golder v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, 1975). ESLJP u toj presudi navodi da je vladavina prava jedna od karakteristika zajedničke duhovne baštine država članica Vijeća Evrope (*Golder v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, 1975: § 34). Prema ESLJP, ovo načelo se ne smije posmatrati samo kao retorička referenca, jer je upravo duboka vjera u vladavinu prava jedan od razloga zašto su se potpisnice Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u nastavku teksta: EKLJP) odlučile poduzeti prve korake za kolektivno izvršenje nekih prava navedenih u EKLJP (*Golder v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, 1975: § 34).

S obzirom na to da živimo u vremenu mjerenja i kvantifikacije,² globalni napor za izgradnju vladavine prava praćen je i razvojem brojnih pokazatelja koji se

² Dovoljno je pomenuti samo neka: mjerimo pokazatelje o ravnopravnosti polova, ratu i miru, bruto nacionalnu sreću itd. (Versteeg i Ginsburg, 2017: 101).

odnose na mjerenje ovog načela. Međutim, iz razloga što ne postoji jedinstvena definicija vladavine prava, različiti autori/ke i različite organizacije uzimaju različite pokazatelje kako bi izmjerili ovo načelo u državi. Zanimljiv članak M. Versteeg (eng. Versteeg) i T. Ginsburga, „Mjerenje vladavine prava: upoređivanje pokazatelja” (Versteeg i Ginsburg, 2017) upoređuje četiri glavna pokazatelja ovog načela te pokazuje da se njihovi pristupi konceptualizaciji i mjerenju razlikuju. Ovi autori u svom radu empirijski upoređuju četiri, kako ističu, najutjecajnija pokazatelja vladavine prava. Konkretno, proučavaju pokušaje Svjetske banke (eng. World Bank), Heritage Foundation, Freedom House i WJP-a kako bi izmjerili ovo načelo. Oni ukazuju da ove četiri organizacije u svojim definicijama vladavine prava grade znatno različite materijalne vrijednosti. Primjerice, Svjetska banka je prilikom mjerenja vladavine prava usmjerena na nedostatak kriminala i sigurnost osoba i njihove imovine; vladavina prava kod Heritage Foundation podrazumijeva zaštitu privatne imovine i nedostatak korupcije, dok se Freedom House prvenstveno fokusira na građanske slobode i jednakost. Na koncu, WJP koristi najsveobuhvatniju definiciju vladavine prava, te kombinuje prava, sigurnost, odsutnost korupcije, građansku pravdu i brojne druge karakteristike. Iz navedenog proizlazi da se sadržaj vladavine prava bitno razlikuje u zavisnosti od toga ko istražuje ovo načelo, čime se automatski utiče i na mjerenje vladavine prava u državi.

Dakle, vladavina prava je pojam koji se često koristi, ali je rijetko konkretno definisan, te se često zamjenjuje drugim, njemu sličnim načelima u pravu. Ipak, iz svih navedenih definicija proizlazi jedno zajedničko obilježje: zaštita pojedinca od državne samovolje. Naime, bez obzira da li definicija vladavine prava podrazumijeva samo borbu protiv kriminala ili šire, multidisciplinarno značenje koje uključuje zahtjeve poput posvećenosti ravnopravnosti polova, osnovnim pravima i krivičnoj pravdi, uvijek kod vladavine prava postoji element zaštite pojedinca od države.

Ne utvrđujući nijednu od definicija vladavine prava kao ispravnu ili pogrešnu, mi smo se odlučile u ovom radu prihvatiti multidisciplinarno značenje ovog načela. Nadalje, s obzirom da svaka definicija vladavine prava implicira jednako postupanje prema svima u društvu, odlučile smo istražiti stanje vladavine prava u BiH mjerenjem ostvarenošću prava na nediskriminaciju. Pri tome smo se, kao što je naglašeno u Uvodu, ograničile na ispitivanje diskriminacije LGBTI osoba u BiH.

Pravo na nediskriminaciju LGBTI osoba u BiH

Diskriminacija podrazumijeva nepovoljniji tretman osobe na osnovu nekog zabranjenog razloga, kao što je rasno ili etničko porijeklo ili, pak, pol osobe (Bajraktarević Pajević, 2016). Zabranjena je i u međunarodnim i u nacionalnim pravima država. Može se manifestovati kao neposredna ili posredna diskriminacija. Neposredna diskriminacija podrazumijeva svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada se neka osoba ili grupa osoba dovodi, ili je bila, ili bi mogla biti dovedena u nepovoljniji položaj u odnosu na neku drugu osobu ili grupe osoba

u sličnim situacijama (Zakon o zabrani diskriminacije u BiH: čl. 3, st. 1). S druge strane, posredna diskriminacija postoji u svakoj situaciji u kojoj naizgled neutralna odredba, kriterijum ili praksa, dovode osobu ili grupu osoba u nepovoljniji položaj u odnosu na druge osobe ili grupe osoba u sličnoj situaciji - osim u slučajevima kada se takva odredba, kriterijum ili praksa mogu objektivno opravdati zakoni- tim ciljem, a sredstva za postizanje cilja su primjerena i nužna (Zakon o zabrani diskriminacije u BiH: čl. 3, st. 2).

Pravo na nediskriminaciju već dugo okupira pažnju međunarodne zajednice.³ Upravo ono je bilo nametnuto nekim državama kao preduslov za pristupanje Ligi naroda (Steiner i Ademović, 2010: 429). Osnivanjem UN-a ovo pravo postaje jedno od ciljeva UN-a (Povelja UN: čl. 1, st. 3 i čl. 55), a takođe je i ključno u radu specijal- izovanih agencija ove Organizacije.⁴

Međunarodne konvencije koje je BiH ratifikovala ne zabranjuju direktno diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta, ali se koriste kao opšti sistem zaštite ljudskih prava i indirektni sistem zaštite LGBTI osoba (In- stitucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH [Ombudsmen], 2016: 16). Zabrana diskriminacije sastavni je dio i EKLJP (posebno čl. 14) i njenog Pro- tokola 12. (čl. 1), koji u bosanskohercegovačkom pravnom sistemu imaju poseban status, direktnu primjenu i prioritet u odnosu na sve zakone (Ustav BiH: čl. II, tač. 2). Što se tiče nacionalnih akata, pravo na nediskriminaciju propisano je u Ustavu BiH, u preambuli i čl. II (posebno u njenoj tač. 4) te u Aneksu I Ustava. Zabranu nejednakog postupanja utvrđuju i ustavi entiteta (Ustav Republike Srpske: pre- ambula i čl. 1 i 10; Ustav Federacije BiH: čl. 2), odnosno Statut Brčko Distrikta BiH (u nastavku teksta: BD) (Statut BD: čl. 13). Na kraju, postoji i poseban zakon koji

3 Propisuju ga međunarodni dokumenti: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međun- arodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kul- turnim pravima, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Konvencija koja se odnosi na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja, Konvencija o zaštiti prava radnika migranata i članova njihovih porodica, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, Konvencija Organizacije UN za obra- zovanje, nauku i kulturu protiv diskriminacije u oblasti obrazovanja, Ugovor o funkcionisanju EU, Ugovor iz Amsterdama, Povelja o temeljnim pravima EU, Deklaracija UN o ljudskim pravima, sek- seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, Rezolucija Vijeća za ljudska prava UN o ljudskim pravima, seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, Yogyakarta principi, EKLJP i drugi.

Utvrđena je i u direktivama EU: Direktiva o rasnoj jednakosti (2000/43/EC od 29.06.2000. godine), Direktiva o zapošljavanju (2000/78/EC od 27.11.2000. godine), Direktiva o jednakoj plati (75/117/EC od 10.02.1975. godine), Direktiva o ravnopravnosti polova (2004/113/EC od 13.12.2004. godine), Direktiva o teretu dokazivanja (97/80/EC od 15.12.1997. godine) i Direktiva o jednakom postupanju pri zapošljavanju (2006/54/EC od 05.07.2006. godine).

4 Međunarodna organizacija rada ističe princip jednake naknade za rad jednake vrijednosti; Organizacija UN za obrazovanje, nauku i kulturu promoviše ideal jednakosti obrazovnih mogućno- sti bez obzira na rasu, pol ili neku drugu razliku; Svjetska zdravstvena organizacija ističe da je uživanje najvišeg održivog standarda zdravlja - osnovno pravo svakog ljudskog bića bez obzira na razlike u rasi, religiji, političkom uvjerenju, ekonomskim i socijalnim uslovima (Steiner i Ademović, 2010: 429 i 430).

se bavi ovim pitanjem, Zakon o zabrani diskriminacije.⁵ Od ostalih akata u ovom kontekstu važni su i Zakon o ravnopravnosti polova BiH, zakoni o radu i porodični zakoni u entitetima i BD.

Zakonski akti BiH, uključujući i akte entiteta i BD, kriminališu svaki oblik zločina iz mržnje počinjen na osnovu pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta⁶ što je u skladu sa međunarodnim standardima. Međutim, problem predstavlja činjenica što se ovi akti ne poštuju u praksi. Zločini iz mržnje često uopšte nisu kvalifikovani kao takvi ili, ako jesu, nisu učinkovito istraženi. Dodatan problem predstavlja što, u poređenju sa ostalim ugroženim kategorijama građana/nki, pripadnici/e LGBTI zajednice vrlo rijetko se odlučuju na pokretanje postupka pred nadležnim organima, uglavnom zbog straha od osude okoline (Ombudsmen, 2013: 19).⁷ Konačno, nerazvijenost države (ekonomska i druga) dovodi i do propusta u specijalizaciji u pojedinim oblastima diskriminacije. Primjerice, Zakon o zabrani diskriminacije u BiH navodi Ombudsmena kao centralnu instituciju za zaštitu od diskriminacije. Istovremeno, ova institucija nema adekvatna finansijska sredstva te samim time ni adekvatne kadrovske resurse koji će se baviti pitanjima LGBTI zajednice. Iz navedenih razloga stanje u praksi je daleko od zadovoljavajućeg.

Prema Izvještaju za BiH o praksi ljudskih prava za 2017. godinu, koji je sačinio Biro za demokratiju, ljudska prava i rad Državnog sekretarijata Sjedinjenih Američkih Država (u nastavku teksta: SAD), LGBTI osobe u BiH suočavale su se sa čestim uznemiravanjem i diskriminacijom, uključujući i prekide radnog odnosa isključivo zbog njihove seksualne orijentacije (eng. United States Department of State

5 Izmjenama iz 2016. godine, seksualna orijentacija i rodni identitet su konačno terminološki ispravno određeni kao osnove po kojima je zabranjena diskriminacija. Takođe su kao zabranjena osnova diskriminacije navedene „polne karakteristike”. Time BiH postaje prva država u jugoistočnoj Europi koja zakonom o zabrani diskriminacije predviđa i zaštitu interpolnih osoba od diskriminacije u svim oblastima života.

Navedenim izmjenama i dopunama Zakona uvode se i druge novine: eksplicitno navođenje starosne dobi i invaliditeta kao osnova po kojima je zabranjena diskriminacija, kao i zabrana diskriminacije na osnovu povezanosti s ugroženom grupom (čl. 2), poboljšana definicija uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja (čl. 4), definisanje težih oblika diskriminacije (čl. 4), poboljšanje proceduralnih aspekata Zakona u kontekstu hitnosti postupka (čl. 11), posebnim tužbama (čl. 12), nadležnostima sudova i rokovima (čl. 13), mjerama osiguranja (čl. 14), preraspodjeli tereta dokazivanja (čl. 15), učestvovanja trećih osoba (čl. 16) i kolektivnim tužbama (čl. 17) (Ombudsmen, 2016: 9).

6 Federacija BiH se pridružila Republici Srpskoj i BD te je u aprilu 2016. godine izmijenila svoje krivično-pravno zakonodavstvo kako bi unijela odredbe o zločinu iz mržnje. Time su pol, seksualna orijentacija i rodni identitet uključeni u izmjene i dopune zaštićenih osnova (ILGA- Europe, 2017: 62).

7 Primjerice, u periodu od 28. jula 2009. godine (stupanje na snagu Zakona o zabrani diskriminacije) do maja 2016. godine u Ombudsmenu je registrovano 38 žalbi zbog diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije: pet predmeta u 2016., četiri u 2015., 11 predmeta u 2014., 10 u 2013., četiri predmeta u 2012., tri predmeta u 2011. te jedan predmet u 2010. godini. No, većina ovih predmeta je pokrenuta po službenoj dužnosti: zbog govora mržnje na portalima, verbalnih napada na javnim mjestima, ometanja prilikom okupljanja, prijetnji te jednog slučaja fizičkog nasilja (Ombudsmen, 2016: 69).

- Bureau of Democracy, Human Rights and Labor [US DOS], 2015: 25). Navedeno se dešavalo uprkos činjenici da je zabrana diskriminacije zakonski regulisana.⁸ Bosanskohercegovačke nevladine organizacije prijavile su u istoj godini i veći broj porodičnog i vršnjačkog nasilja počinjenog prema LGBTI osobama (US DOS, 2015: 25). Nadalje, evidentirale su i da škole postaju neprijateljske sredine, gdje LGBTI osobe redovno doživljavaju uznemiravanje i nasilje (US DOS, 2015: 25).⁹ Pri tome naglašavaju da se krivični progon zbog napada i drugih zločina počinjenih protiv pripadnika/ca LGBTI zajednice u pravilu odvija zakašnjelo i neadekvatno (US DOS, 2015: 25). Ombudsmen čak ukazuje da do kraja 2014. godine i nije bilo slučajeva diskriminacije LGBTI osoba koji su dobili sudski epilog (Ombudsmen, 2014: 35-38). S druge strane, pripadnici/e LGBTI zajednice trpe nasilje ne samo od nepoznatih osoba, nego i od članova/ica porodice. Tako je SOC u prva četiri mjeseca 2017. godine otvorio pet slučajeva porodičnog nasilja koje su počinili članovi/ice uže porodice (US DOS, 2015: 25). Ako se uzme u obzir da se većina slučajeva kršenja ljudskih prava LGBTI osoba ne prijavljuje, situacija je i više nego alarmantna.

Naredna, 2018. godina, nije donijela veliki pomak. Ipak, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je izrađeni Nacrt akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u BiH od 2018. godine do 2020. godine uputio entitetskim vladama. No, on je negativno dočekan od Vlade Republike Srpske (Sarajevski otvoreni centar [SOC], 2019: 9). Takođe, zabrinjavajući je trend porasta nasilja u porodici, kao i izražavanja homofobije i transfobije te međuvršnjačko nasilje u obrazovnim institucijama u naznačenoj godini (SOC, 2019: 10).

Ipak, početkom 2019. godine SOC je dobio saglasnost Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova da provede edukaciju kadeta/kinja Policijske akademije Federacije BiH o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje (SOC, 2019: 12). Ista godina je važna za LGBTI osobe i iz razloga što je u septembru održana prva Parada pono-

⁸ Zakon o radu Republike Srpske ne spominje eksplicitno seksualnu orijentaciju i polni identitet kao zabranjene osnove, ali zato Zakon o radu Federacije BiH i Zakon o radu BD izričito zabranjuju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije. Rodni identitet se, s druge strane, ne pominje ni u jednom zakonu. Zaštita od diskriminacije u toj kategoriji ostaje jedino zagarantovana Zakonom o zabrani diskriminacije iz 2009. godine (ILGA- Europe, 2017: 63).

⁹ Biro za demokratiju, ljudska prava i rad u svom izvještaju pominje i homofobni govor bivšeg predsjednika Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu, iz marta 2016. godine (US DOS, 2015: 26). Naime, 04.03.2016. godine četiri maloljetne osobe su upale u kino Kriterion u Sarajevu i, uz prijetnje bombom i homofobne povike, pretukle konobara. Dva dana kasnije tadašnji predsjednik Studentskog parlamenta Univerziteta u Sarajevu oglasio se serijom homofobnih komentara na svom Fejsbuk profilu, usput relativišući napad kao moguće nediskriminatorni, te čak povezujući seksualnu orijentaciju LGBTI osoba sa silovanjem, pedofilijom i zoofilijom (Mediacentar Online, 2016). Navedeno je prijavljeno Agenciji za ravnopravnost polova u BiH i Ombudsmenu, ali oni do kraja 2016. godine nisu ništa poduzeli (ILGA- Europe, 2017: 62). Napadi su kvalifikovani kao prekršaji, a ne kao zločini iz mržnje (EK, 2016: 26). Senat Univerziteta u Sarajevu je tek na sjednici 29.03.2017. godine osudio svaki javni nastup i djelovanje koje narušava ljudska prava i dostojanstvo, pa samim time i nastup kojim se vrijeđa lično dostojanstvo LGBTI osoba. No, svoju posvećenost navedenim idealima opovrgnuo je već osam mjeseci kasnije, imenujući u Upravni odbor Univerziteta u Sarajevu upravo osobu koja je širila govor mržnje (Lgbiti.ba, 2019).

sa u BiH. Dakle, pomaka ima, ali on ide jako sporo.

Istražujući razloge zbog kojih dolazi do kršenja ljudskih prava LGBTI osoba došle smo do zaključka da je najveći razlog zapravo strah od drugog i drugačijeg. Stoga smatramo da se borba za vladavinu prava u BiH u kontekstu zaštite LGBTI osoba treba voditi prvenstveno u tri segmenta: u školama, u medijima i institucijama.

Trenutno, obrazovni programi su neadekvatni i ne daju informacije djeci i mladima o pitanjima LGBTI osoba ili njihovih prava. Neophodno je obrazovni sistem unaprijediti uvrštavanjem učenja o LGBTI temama. U tom smislu je Fondacija CURE 2016. godine, u sklopu projekta „Korištenje procesa EU integracija za poboljšanje LGBT prava na Zapadnom Balkanu“ i uz finansijsku podršku SOC-a i Državnog sekretarijata SAD-a, uradila istraživanje na temu „O čemu ćutimo kada ćutimo o pravima LGBTI osoba u udžbenicima“ (SOC, 2017). Fondacija je analizirala srednjoškolske udžbenike na području Kantona Sarajevo i pri tom uočila veliki broj stereotipa i predrasuda u kontekstu prava LGBTI osoba. Po završenom istraživanju članice Fondacije su se odlučile preuzeti primjere dobre prakse iz regije i otpočeti proces zagovaranja ka institucijama s ciljem izmjene diskriminatornog sadržaja u udžbenicima. U saradnji sa SOC-om napisali su preporuke i prijedloge izmjena teksta, dostavljajući „gotov“ proizvod strukturama vlasti kojih se ovo pitanje tiče (SOC, 2017). Federalno ministarstvo obrazovanja BiH podržalo je ovu inicijativu (SOC, 2017). Međutim, kao i u drugim oblastima u zaštiti LGBTI osoba, i ovdje su stvari ostale samo na papiru.

Da bi se prava i slobode LGBTI osoba unaprijedile, potrebno je senzibilisati medije po pitanju izvještavanja o kršenjima njihovih prava, ali i o LGBTI temama uopšte.¹⁰ Svijest građana/ki BiH o ljudskim pravima ove skupine može se izgraditi i/ili poboljšati pravilnim izvještavanjem medija. U tom pogledu mnogo je učinjeno prilikom organizovanja Prve parade ponosa u BiH, kada su organizatori/ke Parade davali/e instrukcije medijima kako pravilno izvještavati o Paradi i sa Parade. Takođe, posljednjih godina je vidljiva veća zastupljenost LGBTI tema u medijima u BiH.

Treći vrlo bitan element u izgradnji vladavine prava i zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba predstavljaju institucije. Tek kada se LGBTI osobe budu osjećale sigurno i zaštićeno od policije, kada budu sigurne da neće biti diskriminirane u sudskim postupcima, kada bude jasno da ih država štiti - tek tada se može raditi na uklanjanju problema kao što je neprijavlivanje kršenja ljudskih prava ovih osoba. U zdravoj sredini - kakvu vladavina prava zagovara - takva kršenja bi se redovno prijavljivala, a sankcionisanje pogrešnog ponašanja bi potom imalo uticaj i na sman-

¹⁰ Slično su promovisale i predlagale i pojedine nevladine organizacije. Pogledati projekat „X-Press II - socijalna uključenost putem medija“, koji je u periodu 2011-2014. godine realizovan u partnerstvu Helsinškog parlamenta građana Banje Luke i Fondacije „CURE“ iz Sarajeva (Fondacija CURE, 2014), ili publikaciju SOC-a „Ka pozitivnim praksama 6: Izvještavanje medija u 2018. godini o LGBTI temama u BiH“ (Preuzeto sa sajta <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/12/analiza-2018-web.pdf>).

jenje slučajeva kršenja ljudskih prava u budućnosti. Trenutno priznavanje prava LGBTI osoba u BiH, međutim, zavisi od otvorenosti i spremnosti društvene većine da toleriše različitosti, te od političke volje državnih institucija i funkcionera/ki da uspostave efikasne mehanizme zaštite u slučaju kršenja prava (Ombudsmen, 2015: 11). Praksa pokazuje da je, u najboljem slučaju, evidentna nezainteresovanost u pogledu zaštite ovih osoba u BiH.¹¹ Žrtve su stigmatizovane, jer ne postoje adekvatni pravni instrumenti kojima mogu zaštititi svoja prava.

Upoređujući godišnje izvještaje Ombudsmena o pojavama diskriminacije u BiH u periodu 2012-2019, uočile smo prvo porast, a potom stagnaciju i blagi pad u broju registrovanih žalbi.¹² Tako su 2012. godine u svim kancelarijama Ombudsmena prijavljena samo četiri slučaja diskriminacije na osnovu polnog izražavanja ili orijentacije i to: tri u Sarajevu i jedan u Banjoj Luci (Ombudsmen, 2013: 14). Naredne godine broj prijavljenih slučajeva po tom osnovu je isti, ali su ovaj put tri prijavljena slučaja bila u Banjoj Luci, a jedan u Sarajevu (Ombudsmen, 2014: 16). U 2014. godini broj prijavljenih slučajeva povećan je na 11: tri u Sarajevu, te osam u Banjoj Luci (Ombudsmen, 2015: 6). U izvještaju za 2015. godinu navedeno je da je broj prijavljenih slučajeva zbog diskriminacije na osnovu polnog izražavanja ili orijentacije bio četiri (Ombudsmen, 2016: 140) te je navedeno da se pokreće sve više postupaka zbog diskriminacije LGBTI osoba (Ombudsmen, 2016: 90). U 2016. godini registrovano je sedam novih žalbi koje se odnose na diskriminaciju zbog polnog izražavanja ili orijentacije (Ombudsmen, 2017: 95). Naredne godine je bilo šest žalbi zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i jedna žalba zbog diskriminacije na osnovu polnih karakteristika (Ombudsmen, 2018: 98). Nadalje, u 2018. godini Ombudsmen je zaprimio dvije žalbe zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i jednu na osnovu polnih karakteristika (Ombudsmen, 2019: 108), dok je u 2019. godini zaprimljeno pet žalbi zbog diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije (Ombudsmen, 2020: 111). Takođe, potrebno je naglasiti da je većina ovih predmeta otvorena po službenoj dužnosti ili po prijavi nevladinih organizacija koje se bave zaštitom prava ove kategorije građana/ki.¹³ Dakle, građani i građanke pripadnici LGBTI zajednice još uvijek nemaju povjerenje u rad institucija i rijetko se odlučuju da prijavljuju kršenja svojih prava.

Ipak, stanje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH polako ali konstantno napreduje. Primjerice, pravo svake osobe na promjenu pola kako bi se fizičke seksualne karakteristike dovele u sklad sa polnim identitetom eksplicitno je predviđeno Za-

11 Na to ukazuje i dr. sc. Boris Krešić sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli, kada ocjenjuje obuke policijskih službenika/ca i nosilaca/teljki političkih funkcija u pogledu zaštite LGBTI osoba (Ombudsmen, 2016: 34).

12 Smatramo da porast registrovanih žalbi ne ukazuje na povećanje broja diskriminatorskih praksi, nego na povećanu slobodu žrtava da takve prakse prijavljuju, što se u konačnici može povezati s boljom upućenošću LGBTI osoba u njihova prava te poboljšanjem odnosa javnosti prema takvim prijavama kršenja prava.

13 Primjera radi, u toku 2014. godine, od 11 prijavljenih slučajeva diskriminacije, SOC je prijavio sedam (Ombudsmen, 2015: 10).

onom o matičnim knjigama, Zakonom o jedinstvenom matičnom broju i Zakonom o ličnoj karti u BiH (Ombudsmen, 2015: 27). Takođe, održana je i već pomenuta prva Parada ponosa (08.09.2019. godine), koja je prošla bez incidenata i nasilja.¹⁴ Navedeno je, ipak, nedovoljno da bi LGBTI osobe u BiH u potpunosti uživale jednakost sa drugim građanima/kama, odnosno uživale ljudska prava i slobode zagarantovane međunarodnim i nacionalnim pravnim aktima.

Ako se pogleda stanje u međunarodnoj zajednici, nedvosmisleno je da BiH kasika ne samo za zapadnoevropskim državama i državama članicama EU, nego i za državama koje se u modernoj međunarodnoj zajednici smatraju manje naprednim. Daćemo nekoliko primjera: Početkom 2018. godine Inter-američki sud za ljudska prava (u nastavku teksta: IASLJP) donio je Savjetodavno mišljenje br. 24 o rodnom identitetu, jednakosti i nediskriminaciji za istopolne parove (špa. Corte Interamericana de derechos humanos, 2017). Mišljenje Suda zatraženo je od Kostarike, kako bi se razjasnilo tumačenje i obim nekoliko članova Američke konvencije o ljudskim pravima (u nastavku teksta: AKLJP) u odnosu na pet pitanja:

1. S obzirom da je rodni identitet zaštićena kategorija unutar AKLJP, da li država ima obavezu prepoznati i olakšati promjenu imena pojedinca u skladu s njegovim/njenim vlastitim rodnim identitetom;

2. Ako je tako, da li je sudski postupak za promjenu imena (umjesto administrativnog) suprotan AKLJP;

3. Da li je, prema AKLJP, sadašnji sudski postupak u Kostariki za promjenu imena neprimjenjiv na pojedince koji žele promijeniti svoje ime u skladu sa svojim rodnim identitetom? Da li im treba dati mogućnost pribjegavanja slobodnom, brzom i pristupačnom administrativnom (upravnom) postupku;

4. S obzirom na dužnost da se na osnovu seksualne orijentacije ne diskriminiše, treba li država prepoznati sva zakonska prava koja proizlaze iz istopolne veze i

5. Ako je tako, da li je potrebno da država uspostavi pravnu instituciju koja će regulisati pravni status istopolnih parova te prepoznati sva zakonska prava koja proizlaze iz takvih odnosa (Abrusci, 2018)?

U pogledu prvog pitanja, IASLJP je potvrdio da diskriminatorni tretman predstavlja kršenje AKLJP. Sud je u svom zaključivanju čak otišao i dalje te utvrdio da rodni identitet čini sastavni i bitan element identiteta osobe te da je njegovo priznavanje od strane države povezano s uživanjem drugih osnovnih prava (kao što su ljudsko dostojanstvo, samoopredjeljenje, sloboda od mučenja i sloboda izražavanja). Stoga je Sud utvrdio da Kostarika ima obavezu prepoznati i olakšati promjenu imena prema rodnom identitetu, kako bi se u potpunosti osiguralo da svi, bez obzira na polnu orijentaciju ili rodni identitet, uživaju dostojanstven život (Abrusci, 2018).

U pogledu drugog i trećeg pitanja IASLJP je naglasio da je potrebno ukloniti razlike u nacionalnim zakonima. Sud je ustanovio da Kostarika može zadržati svoj

¹⁴ Druga Parada ponosa je zbog pandemije Covid-19 održana onlajn, a treća uživo, ali uz pridržavanje svih zakonski određenih propisa o restrikcijama zbog pandemije.

sadašnji sudski postupak za promjenu imena, ali je bolje primjenjivati administrativni postupak, te ga svakako treba tumačiti u skladu sa ovim Mišljenjem (Abrusci, 2018).

Odgovarajući na četvrto pitanje, IASLJP je naglasio da koncept porodice treba biti široko definisan te da i istopolni parovi, prema odredbama AKLJP, čine porodicu. Nadovezujući se na ovo, naglasio je da države članice AKLJP trebaju priznati i zaštititi istopolne parove kako bi se osiguralo uživanje zakonskih prava bez diskriminacije između homoseksualnih i heteroseksualnih parova (Abrusci, 2018).

Odgovor IASLJP-a na posljednje, peto pitanje svakako je najinovativniji. Naime, IASLJP je potvrdio da države članice AKLJP imaju obavezu određene vrste pravnog priznanja homoseksualnih veza (Abrusci, 2018). S obzirom da u Kostarici već postoji civilni brak, IASLJP je utvrdio da nema potrebe uspostaviti novu pravnu instituciju, ali da je postojeću instituciju braka istopolnih parova potrebno proširiti (Abrusci, 2018). Sud je naglasio da ni jedan argument u korist ekskluzivnosti heteroseksualnih brakova nije prihvatljiv da bi se opravdao različit tretman heteroseksualnih i homoseksualnih parova, navodeći kao primjere takvih argumenata vjerska ili filozofska uvjerenja te navodnu prirodnu vezu između braka i rađanja (Abrusci, 2018). Sud je čak naveo da uspostava pravne institucije koja proizvodi iste učinke i daje jednaka prava kao brak ali pod drugim imenom - ne nosi nikakvu svrhu osim što dodatno društveno označava i stigmatizuje istopolne parove, odnosno ukazuje da su potcijenjeni u odnosu na heteroseksualne parove (Abrusci, 2018).

Nije ovo jedini primjer velikog koraka naprijed za LGBTI osobe u svijetu. U maju 2019. godine Predstavnički dom u SAD-u je usvojio „The Equality Act”, s ciljem zaštite LGBTI osoba od različitih oblika diskriminacije (Jurist, 2019). Nadalje, u junu 2020. godine, Vrhovni sud u SAD-u je utvrdio da poslodavci koji otpuštaju radnike/ce jer su LGBTI osobe - krše nacionalne zakone o građanskim pravima.

I druge države napreduju u zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba. Parlament Tajvana je postao prvi u Aziji koji je legalizovao istopolne brakove (Klix, 2019). Vrhovni sud Meksika je naredio izdavanje novog rodnog lista za osobu koja je promijenila pol (PinkNews, 2019). U Ekvadoru je Ustavni sud 12.06.2019. godine podržao pravo na istopolni brak, presudivši u korist dva homoseksualna para koja su podnijela tužbe nakon što je zahtjev za sklapanje braka odbio civilni registar države (El Comercio, 2019). Nama susjedna Crna Gora izglasala je Zakon o životnom partnerstvu osoba istog pola (Radio Slobodna Evropa, 2020).

Navedeni primjeri pokazuju da je BiH još uvijek daleko od većine drugih država u pogledu zaštite od diskriminacije LGBTI osoba. Pod ovim ne mislimo samo na moderne države koje imaju dugu tradiciju poštovanja vladavine prava, nego i na države koje se obično smatraju manje razvijenim i manje okrenutim ka ljudskim pravima. Izazov u ostvarivanju prava LGBTI skupine u BiH, ipak, nije toliko rezultat nedostatka zakonske regulative, koliko nemogućnosti njenog ostvarenja u praksi.

Zaključak

Ljudska prava LGBTI osoba u BiH svakodnevno se krše. SOC kao jedan od razloga ovakvog stanja ističe „oklijevanje organa vlasti da kreiraju i/ili poboljšaju institucionalne i pravne mehanizme koji bi šttili ljudska prava LGBTI osoba” (SOC, 2016). Posebno je evidentan nedostatak strukturalnog poticaja za napuštanje homofobnih praksi, te pritisak da se usvoje i provedu zakoni koji štite LGBTI osobe.

Ipak, iz rada proizlazi da BiH nema veliki problem sa zakonskim okvirom u oblasti ljudskih prava, ali da ima evidentan problem primjene zakona u praksi. Nije uspostavljen efikasan mehanizam nadzora nad primjenom zakona. To se odnosi i na činjenicu da su inspekcijiski organi (koji imaju pravo nadzora nad provođenjem zakona) nedovoljno efikasni, a u nekim oblastima čak uopšte nisu ni uspostavljeni, ili im nisu osigurana materijalno-tehnička sredstva za rad.

Ono što u procesu unapređenja stanja u ovoj oblasti može pomoći jeste ulazak BiH u EU. Neophodno je koristiti se procesom EU integracija kao sredstvom ciljanog zagovaranja poboljšanja prava ovih osoba. Također, da bi primjena zakona bila efikasnija, bitno je pronaći počinioceljke kršenja ovih ljudskih prava i sloboda. Navedeno bi dovelo do odvrćanja od budućih napada sličnog karaktera te poslalo jasnu poruku javnosti da je nasilje prema LGBTI osobama neprihvatljivo.¹⁵

Međutim, naše istraživanje pokazuje i da se stanje polako ali evidentno popravlja.¹⁶ Građani/ke postaju svjesni svojih prava i načina njihovog ostvarivanja i zaštite. No, i dalje je potrebna edukacija u ovom pravcu te podizanje svijesti o pravima LGBTI zajednice. Tu prvenstveno mislimo na podizanje svijesti u institucijama, poboljšanje obrazovnih kurikuluma i materijala, te senzibilizovanje prakse medija. U tom smislu edukacija državnih službenika/ca o pravima LGBTI osoba mora biti stalna i obavezna. Nadalje, već postojeće prijedloge nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima (posebno pravima LGBTI osoba) potrebno je uzeti u obzir prilikom revizije nastavnih planova i programa u školama. Konačno, mediji moraju voditi računa o tome koga zapošljavaju kao novinare/ke i edukovati svoje zaposlene o ispravnom izvještavanju o LGBTI temama.

Teorijska osnova za sva tri navedena elementa postoji, ali je potrebno da se ona ostvari i u praksi. BiH mora uspostaviti sistemski pristup zaštiti i unapređenju ljudskih prava. Pri tome je neophodno iskoristiti proces pristupanja EU, koji daje mogućnost stvaranja održive i realne promjene.

¹⁵ Slično preporučuje i Ombudsmen (Ombudsmen, 2015: 11).

¹⁶ Prema istraživanjima WJP-a, BiH je u 2014. godini bila na 39. mjestu od ukupno 99 država kod kojih je mjerio vladavinu prava, dok je naredne godine zauzela 40. mjesto od ukupno 102 države koje je WJP istraživao. Na 50. mjestu se BiH nalazila 2016. godine od ukupno 113 država čiju je vladavinu prava WJP mjerio, dok se u 2017. godini a za period 2017-2018. godine BiH nalazila na 56. mjestu od ukupno 113 država. U 2019. godini BiH je bila na 60. mjestu od 126 posmatranih država, dok se posljednje mjerene godine (2020.) nalazi na 64. mjestu od 128 država (podaci dostupni u izvještajima WJP na: <https://worldjusticeproject.org>).

Literatura

Abrusci, E. (2018). The IACtHR Advisory Opinion: one step forward or two steps back for LGBTI rights in Costa Rica?. EJIL:Talk!. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.ejiltalk.org/the-iacthr-advisory-opinion-on-gender-identity-equality-and-non-discrimination-for-same-sex-couples-one-step-forward-or-two-steps-back-for-lgbti-rights-in-costa-rica/>.

Bajraktarević Pajević, D. (2016). Istraživanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje: Priručnik za policiju. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Beian v. Rumunija. Evropski sud za ljudska prava. 30658/05. 06.03.2008.

Carothers, T. (ur.) (2006). Promoting the Rule of Law Abroad: In Search of Knowledge. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace.

Corte Interamericana de derechos humanos, 2017. Opinión consultiva OC-24/17, de 24 de noviembre de 2017. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_24_esp.pdf.

Direkcija za evropske integracije, Upitnik: Informacije koje Europska komisija traži od Vijeća ministara Bosne i Hercegovine u svrhu pripreme Mišljenja o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_strategija/Upitnik/upitnik/default.aspx?id=17826&langTag=bs-BA.

El Comercio, Corte Constitucional aprueba matrimonio civil igualitario en Ecuador. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.elcomercio.com/actualidad/corte-constitucional-aprobacion-matrimonio-igualitario.html>.

European Commission for Democracy Through Law, Report on the Rule of Law. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).

European Commission, Accession criteria. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en.

Evropska komisija, Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija: Saopštenje o politici proširenja EU za 2016. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.parlament.ba/act/ActDetails?actId=900&lang=hr>.

Fondacija CURE, X-Press II – Socijalna uključenost putem medija. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.fondacijacure.org/index.php?do=article&article_id=6.

Golder v. Ujedinjeno Kraljevstvo. Evropski sud za ljudska prava. 4451/70. 21.02.1975.

Hadfield, G. K.; Weingast B. R. (2014). Microfoundations of the Rule of Law. Annual Review of Political Science 17, str. 21–42.

ILGA-Europe, Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex People in Europe. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2017/full_annual_review.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2012. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2013040401374146bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2014042313191351bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Univerzalni periodični pregled stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini – II ciklus. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2014042915344347bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj o pojavama diskriminacije u Bosni i Hercegovini za 2014. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2015052909224950bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2015. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016041515322172bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016110413333704bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2016. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2017032310003163bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2017. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2018030810344228bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2018. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2018030810344228bos.pdf.

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2019. godinu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2020051813152592bos.pdf.

Jurist, US House passes Equality Act to protect LGBTQ individuals from discrimination. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.jurist.org/news/2019/05/us-house-passes-equality-act-to-protect-lgbtq-individuals-from-discrimination/>.

Klix, Tajvan legalizirao istopolne brakove. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.klix.ba/vijesti/svijet/tajvan-legalizirao-istospolne-brakove/190517010>.

Lgbti.ba, SOC reagirao na imenovanje Harisa Zahiragića u Upravni odbor Univerziteta u Sarajevu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <http://lgbti.ba/soc-reagirao-na-imenovanje-harisa-zahiragica-u-upravni-odbor-univerziteta-u-sarajevu/>.

Mediacentar Online, Slučaj Harisa Zahiragića: Zašto smo tukli pedere. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <http://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/slucaj-harisa-zahiragica-zasto-smo-tukli-pedere>.

Naughton, C. (2016). 2017: The year of the Rule of Law. American Law Journal, 2016. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://lawjournaltv.com/people-speak/blog/2016/12/2017-rule-law/>.

Pini i Bertani i Manera i Atripaldi v. Rumunija. Evropski sud za ljudska prava. 78028/01 i 78030/01. 22.06.2004.

PinkNews, Mexico's Supreme Court grants new birth certificate to transgender citizen. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.pinknews.co.uk/2019/05/09/mexico-supreme-court-birth-certificate-transgender/>.

Povelja Ujedinjenih nacija. Potpisana 26.06.1945. na konferenciji u San Franciscu, stupila na snagu 24.10.1945.

Radio Slobodna Evropa, Crna Gora odobrila zakon o istopolnom partnerstvu. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.slobodnaevropa.org/a/30701060.html>.

Sarajevski otvoreni centar, Korak naprijed u uklanjanju diskriminirajućih informacija iz srednjoškolskih udžbenika. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <http://soc.ba/korak-naprijed-u-uklanjanju-diskriminirajucih-informacija-iz-srednjoskolskih-udzbenika/>.

Sarajevski otvoreni centar, Regionalna saradnja. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <http://soc.ba/programi/lgbt/regionalna-saradnja/>.

Sarajevski otvoreni centar, Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/05/Rozi-izvjestaj-2019-za-web.pdf>.

Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, 17/08, 39/09 i 2/10-prečišćen tekst.

Steiner, C.; Ademović, N. (2010). Komentar Ustava Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Konrad Adenauer Stiftung.

Taskin i drugi v. Turska. Evropski sud za ljudska prava. 46117/99. 30.03.2005.

The World Justice Project, Rule of Law Index 2016. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/RoLI-Final-Digital_0.pdf.

United Nations, Guidance Note of the Secretary-General: UN Approach to Rule

of Law Assistance. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://www.un.org/ruleoflaw/files/RoL%20Guidance%20Note%20UN%20Approach%20FINAL.pdf>.

United States Department of State - Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, Country Reports on Human Rights Practices for 2015: Bosnia and Herzegovina. Preuzeto 25.08.2020. sa sajta <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/hr-rpt/humanrightsreport/index.htm?year=2015&dclid=252829>.

Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks 4 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH, 1995.

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine (i Amandmani I – CIX). Službene novine Federacije BiH, 1/94, 13/97, 5/98, 16/02, 22/02, 52/02, 18/03, 63/03, 9/04, 20/04, 33/04, 71/05 i 88/08.

Ustav Republike Srpske (i amandmani), Službeni glasnik Republike Srpske, 21/92, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 i 48/11.

Versteeg, M.; Ginsburg, T. (2017). Measuring the Rule of Law: A Comparison of Indicators. *Law & Social Inquiry* 42, no. 1, str. 100-137.

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik BiH, 59/0 i 66/16.

THE RULE OF LAW AND DISCRIMINATION OF LGBTI PEOPLE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

A^{PhD} Ajla ŠKRBIĆ*
PhD Borjana MIKOVIĆ**

Summary: The paper contributes to the definition of the principle of the rule of law which, despite being at the core of not only modern democracies in general but also the European Union enlargement process in particular, re-mains an essentially contested and open-ended notion. The authors then analyse the state of the rule of law in Bosnia and Herzegovina by exploring whether and to what extent in Bosnia and Herzegovina exists the discrimination against LGBTI people.

Through consideration of the current challenges but also the perspectives of protection of human rights of LGBTI persons in the future, the paper identifies serious shortcomings in the protection against discrimination of LGBTI persons. The authors highlight the measures that need to be taken in order to improve the rule of law in Bosnia and Herzegovina. These measures are of utmost importance if Bosnia wants to become part of the modern Western European legal environment and a Member State of the European Union.

The research indicates that it is not that in Bosnia and Herzegovina there are no laws that would protect the rights of LGBTI people, but that these laws are not implemented in practice. More specifically, the reason why the human rights of LGBTI people in Bosnia and Herzegovina are violated on a daily basis is the fact that the authorities are reluctant to create and/or improve institutional and legal mechanisms that protect the human rights of LGBTI people. There is also a lack of structural incentives to abandon homophobic practices, as well as a lack of pressure to adopt and implement laws that protect LGBTI people. However, the authors of this paper believe that the biggest challenge in this field is the fact that an effective mechanism for monitoring the application of the law has not been established. This also refers to the fact that the inspection bodies in charge of supervising the implementation of the laws in this field are insufficient; or have not been established yet; or have not been provided with material and technical means for their work.

What can help in the process of improving the situation in this field is Bosnia and Herzegovina's aspiration to obtain a membership in the European Union. It is necessary to use the EU integration process as a means of targeted advocacy for the improvement of the rights of LGBTI people.

However, this paper also indicates that the situation is slowly but surely improving. Citizens are becoming more and more aware of their rights and the ways in which they should be exercised and protected. Still, education and raising aware-

* Faculty of Law in Lukavica, PIM University, e-mail: ajla.skrbic@pravnofakultet.edu.ba

** Faculty of Political Sciences, University of Sarajevo; e-mail: borjana.mikovic@fpn.unsa.ba

ness of the rights of the LGBTI community are needed. The authors of the paper therefore make recommendations for actions in three directions: in education, in the media and in state institutions. The theoretical basis for actions in all three directions exists, but it is necessary to implement them in practice. More specifically, Bosnia and Herzegovina must establish a systematic approach to the protection and promotion of human rights. This primarily means raising awareness in state, entity and local institutions, improving educational curricula and materials, and sensitising media practices. It includes:

- Training of civil servants on the rights of LGBTI people being regular and obligatory;
- School curricula revised;
- Media taking care of who they hire as journalists, as well as regular training of journalists on upright reporting on LGBTI issues.

Keywords: rule of law, discrimination, LGBTI people, European Union...